

Másképp jelzi ugyanezt a *Perc-szonett*, mintegy a dolgok inneni fonákját mutatva: édes lények kerülnek utunkba, kiük-kiük „amaz útra” ekképp, „amelyre többé tán nem lép soha”. Az evidenciák érzelmi megbolygatásával keres és ad fogódzót Jékely egy tágasabb bizonytalanságban. Ahol azonban gazdagabbak lehetünk:

... Itt kényszerűen véget ér egy dolgozat, mely tulajdonképpen semeddig sem ért el. Alig egy-két szempont került elő; és a legnagyobb versek címeinek felsorolására sem nyílt mód. Legyen tehát mindez: jelzés csupán. És bizonytalannal nemcsak egy magánvéleményé. Minek azt nem kimondani, hogy Jékely költészete végleges érvényűvé nőtt? Hogy nemcsak nemzedéke legjobbjainak sorában alkot, de a magyar költészet legjava értékei között is ott áll, máris? Azok között, akik már elveszíthetetlenek; a dolgozat írója legalábbis úgy érzi: ha csak Jékely költészete lenne a világon, ő már akkor sem volna egyedül... (*Szépirodalmi*, 1975.)

TANDORI DEZSŐ

Csorba Győző: Anabázis

Versek a szülőkről, a családról, a hitvesről, a három lányról... Portrék, arcképvázlatok, emlékezések évfordulók alkalmával a nagy elődökről, Janus Pannoniusról, Dózsáról, Petőfiről, Bartókról, Csontváryról, s köszöntők, kortársaknak írt verses levelek Anna-Marija Raittila finn költőnőnek, a hatvanéves Weöres Sándornak, a halálos kórral küzdő Devecseri Gábornak, a halott Gáborjáni Szabó Klárának... Az ifjúság képeinek, a régi nyarak és falusi vakációk emlékének megidézése... Elmélkedés az öregedésről, az elmúlásról, a halálról, „a seregnak viszontagságos körülmények között való vonulásáról”, amit a Xenophon görög történetírótól kölcsönzött kifejező kötet cím sugall... Az évszakok, a táj, a természet, a város, a Balaton versbe épülő motívumai... Igen, mindez együtt van ebben a kötetben, de ezzel még igen keveset mondtunk magukról a versekről. Aki ennyit lát, csak a felszín érzékeli. Miképpen az is csupán e költészet külső rétegének számbavétele, ha felsoroljuk eszközeit, leggyakrabban előforduló stílusjegyeit. Mert mit mond egy líra lényegéről, ha tudjuk, hogy eszközei nagyon egyszerűek, hogy a versekben gyakori az ismétlés, a felsorolás, az alliteráció, hogy a költő kedveli a befejezetlen, tört versmondásokat, a szokatlan szórendet, hogy szépek és eredetiek a képei, hogy újabb verseiben mintha megrövidültek volna a sorok, s a korábbinál játékosabbak a ritmusok? Igen, ez is csak a felszín, egy költészet külső rétege.

Csorba költészetében vitathatatlanul jelen vannak a világ dolgai, eleven kapcsolatban él környezetével, hagyja magára hatni az élet áradó, köznapi benyomásait, de számára végső soron nem ez a fontos. Költészete nem leíró, hanem meditatív jellegű. Amí ebben a költészetben központi helyet foglal el, versteremtő erővé válik, s e líra minőségének és milyenségének a meghatározója, az az emberi dolgoknak, az emberi kapcsolatoknak, az emberi létezés kérdéseinek a lírába emelése, kifejezése. Ha nem volna félreérthető a szó, azt mondanám, Csorba Győző filozofikus költő, amiből legalább annyi igaz, hogy lírájának csakúgy, mint a különféle filozófiai rendszereknek alaptémája a lét és a nemlét drámája.

Amíg azonban a filozófiai rendszerek elsősorban válaszokat fogalmaznak meg, Csorbának — igazi költő módján — főként kérdései vannak. Egyre jobban érzékeli az elmúlást, a porló idő kínjait, a várható véget: „furfangos ítéletvégrehajtók / köröznek szűkülő körben köröttünk” — olvassuk egyik versében: S egy másikban: „Szaporodnak a laikus anatómia-órák”. S amilyen tárgyilagos ténymegállapítása, kérdései és éppoly félreérthetetlenek, kemények, lényegre mutatók: „A test nem él:

nyilvánvaló / s a lélek? ez nem tudható”; vagy: „Apám apám minek tetted? / Mért nemzettél fölfalókat?”; vagy: „ki véd meg attól hogy e rendben / a régi zenék menthetetlen / el ne némuljanak?” Tévedés volna azonban azt hinni, hogy Csorbának csak kérdései vannak, hogy ez a költészet csak az emberiség nagy és örök kérdéseit ismétli és variálja hatásosan és tömören. Ahogy minden jó kérdés magában rejti a válasz megtalálásának a lehetőségét (mondják: a találmányok, a természet-tudományos fölfedezések is „csupán” a jó kérdések végeredményei), azonképpen Csorba Győző kérdező lírája is feloldó, megoldó, katartikus erejű. Válaszai se nem szimplifikáltak, se nem érzegősek. Mindig érzékeljük mögöttük a szembenézés vállalását, a küzdelem hitelét, a szenvedés pecsétjét. Nem elégszik meg a lapos bölcsességekkel, a patentre járó igazságokkal, de a könnyzacskós meghatódottság, az önsajnálát is idegen tőle. A halál tragikus lezárása az életnek, de mint minden igazi tragédiában, ebben is jelen van a katarzis — mondja. Az életet és a halált, a születést és a temetést dialektikus egységben látja. Minden tézis mellett az antitézist is érzékeli, fölmutatja. Egyik versének záró sorpárja: „s hátrafelé menni előre / ének-szóval a temetőbe”. Átéli a voltat és a vant. Emlékeiről írja:

*Mihelyt egy házfal ledől
énbennem tüstént feláll
mihelyt egy utca leomlik
énbennem újra kinő
Menetben hosszú sorokban
vonulnak vonul a volt
város a változott létbe
belém és épül föl ott
Nehezen s gazdagon élek
egyszerre kívül belül*

Portréversei sem kényelmes ünnepi köszöntők. Az elődökben és a kortársakban nyugtalanító, izgató példákat lát. Az ifjúság, a régi nyarak, diákkori vakációk emléke sem a nosztalgiára, az érzélgősségre, hanem a szembenézésre alkalom. Emlékeiről öntiszteltet és öncsalás nélkül beszél. De Csorba költészete csak látszatra hűvös, érzelmentes. Érzelmet éppen azzal kelt, hogy azt mondja: nem érzelmes, nem hatódik meg. S ezzel a tárgyilagossággal mélyebbre ás, mintha a szívét tenné ki. Gyermekéveinek színhelyére visszatérve írja:

*Sokat és sokfélélt töröltem
itteni javaimból minek a maradék is
Főlösképpen a helyszín ihlete hogy idézzem*

*Ha kérdezősködöm mégis: — hivatalos
Csak véletlen hogy főleg az érdekel ki halt meg
mikor bontották le vágták ki költözött el*

*Egy gyűrött ősz-deres férfi köszönt minap rám
megálltam néztem visszaköszöntem néztem újra
a szeme szeme végül a szeme engedett be,
nehéz volt megszólalnom két Lázár állt a járdán*

*De minek is? Egy rész velem kivágatik
vagy lezaratik végképp itt az ideje tudnom
Szép maradt minden így is ég föld töltés Duna
és dugig tele most is a nappalok s az éjek.*

Kérdései és kétségei között kapaszkodót a küzdelem, a tett, a cselekvés, a munka vállalásában lát. Ez az, ami túléli az elmúlást. Ez ad értelmet az arasznyi létnek. Ez az, ami legyőzi a pusztulást. Önmagának is megfogalmazza a választ, s költő-

ként természetesen az alkotásban, a szóban, a költészetben látja azt az értéket, ami túléli az embert. Janus Pannonius ajkára adott vallomása: „a verseim a verseim / élve maradnak folytatják a dolgom / tehetős áldott sarjaim”. A Petőfi példájából leszűrt igazság: a vers nemcsak tükrözi, de alakítja is a tájat, a világot. Ami Csontváry sorsában vizsgálat: „az iglói utcán az októberi délután csípősödő tomputatában / egy tépetségében is diadalmas / óriás-cédrus koronája közt hujjogtat a kárpáti szél”. S aki nem költő, nem művész, aki maradandó művet nem mondhat magáénak? A halál — tetszik vagy nem tetszik — mindenki számára tény. Nem közömbösen, nem szentimentálisan, de tragikumát kimondva, vállalva, megélve és elfogadva: ez az emberi. A „megoldás”: a tett, a cselekvés, a munka. A „megoldás” maga a létezés folyamata, a továbbélés, a változás; az a másik tény, hogy az elmúlást, a halált mindig az élet, a sarjadás követi. Tudni, hogy minden hiúság, s hinni bennük mégis — valahogy így fogalmazhatnánk meg prózába oldva *A prédikátor könyve* szép igazságát. Vagy írjuk ide az *Élve már* befejező sorait:

*s az tart ha fölesznek
elveszve virágzom
tápul ha keresnek
az tart e világon.*

Ha a felszínes szemlélő azt mondaná, hogy sötét, komor, leverő a versek alapszíne, nem lenne nehéz bebizonyítani, hogy kevés verseskötetet vehetünk ma kézbe, amelyben annyira a derű, a harmónia, a létezés öröme uralkodik, mint az *Anabázis*-ban. A versek szinte ugyanazt a témát variálják: nem a nyugalom, a pihenés a cél, hanem a „mag”-sors, a létezés. A kötet talán leggyakrabban leírt, legsúlyosabb szava: élet. Ez a halál nagy ellenfele. Ez perel a romlással. Ebben tud megkapaszkodni a pusztulást látó ember. Mert meghalni annyi, mint élelemmé válni. Mert az elmúlást az élet szépsége teszi elviselhetővé:

*S jó hogy az állomásra tartok:
sűrülnek az idegen arcok
én is könnyebben temetek
ha köztük lehetek.*

Arra a kérdésre tehát, hogy végső soron pesszimista-e Csorba Győző költészete, egyértelműen azt kell válaszolni: nem. Legalábbis nem az, ha pesszimizmuson fegyverletételt, belenyugvást, tétlenséget értünk. Csorba költészetének központi kérdése ugyanis nem a halál, hanem az élet. Az elmúlást is az élet, a pusztulást is a megújulás felől nézi: „az öregség héja magja szára is a gyümölcsé / az alkony is a nappalé”. Ugyanakkor az is igaz, hogy nem „recept”, nem kész és alkalmazható „megoldás” ez a líra. Amiben példaszere: csak a kiküzdött, a megszenvedett választok az igaziak, csak a szép szavak nélküli, illúziótlan szembenézés ad megnyugvást. Minden élet mögött ott ólalkodik az elmúlás. S minden értelmes halál életet táplál. Csorba lírájának pesszimizmusa cselekvésre, tetterre, az élet vállalására sarkalló, pozitív pesszimizmus. *Forduló* című versében írja: *S ki sajnálkozva / azt hiszi / búcsúztatásom / kezdheti / / nem is gyanítja / hogy belül / új világ érik / kerekül.* (*Magvető*, 1974.)

TÜSKÉS TIBOR